

národní
úložiště
šedé
literatury

Present State and Plans in collecting and making Grey Literature accessible in the CVTI SR (Slovak Centre of Scientific and Technical Information)

Dušková, Marta
2010

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-42871>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 19.07.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

Súčasný stav a zámery v zhromažďovaní a sprístupňovaní sivej literatúry v CVTI SR

Mgr. Marta Dušková
Centrum vedecko-technických informácií SR
marta.duskova@cvtisr.sk

Centrum vedecko-technických informácií SR je národným informačným centrom pre podporu vedy a výskumu na Slovensku a špecializovanou vedeckou verejnou knižnicou, zameranou na technické odbory a vybrané oblasti prírodných, ekonomických a humanitných vied. Poslaním CVTI SR je budovať a prevádzkovať komplexné informačné systémy pre výskum a vývoj; popularizovať vedu a techniku smerom k širokej verejnosti; iniciovať a realizovať národné projekty zamerané na skvalitnenie informačného zabezpečenia výskumu a vývoja a služieb pre výskum a vývoj; budovať a spravovať knižničné a informačné fondy a poskytovať knižnično-informačné služby pre širokú verejnosť ako aj vykonávať metodicko-analytickú činnosť zameranú na podporu riadenia a hodnotenia v oblasti výskumu, vývoja a vysokých škôl.

Legislatíva SR vo vzťahu k sivej literatúre

Činnosti späté so zhromažďovaním a sprístupňovaním sivej literatúry v CVTI SR priamo vyplývajú z legislatívy SR, t.j. zo Zákona č.183/2000 o knižniciach a Zákona č. 535/2003 o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel.

Zákon č. 183/2000 o knižniciach - Čl. 1, § 7, ods. 7 uvádza, že CVTI SR je „*koordinátorom spracovania knižničných dokumentov, ktoré spravidla v malých nákladoch vydávajú výskumné ústavy, vysoké školy, medzinárodné organizácie, orgány verejnej správy a iné právnické osoby a fyzické osoby a ktoré nešíri distribučná sieť vydavateľstiev.*“ (Zákon č. 183/2000). To značí, že sa jedná o tzv. sivú literatúru, ktorá je medzinárodnou organizáciou sivej literatúry GreyNet International definovaná ako: „*informácie produkované na všetkých úrovniach štátnej správy, akademickej obce, obchodu a priemyslu v elektronickej a printovej podobe, nevydávané komerčnými vydavateľstvami, t. j. publikované v oblastiach, ktorých primárnou úlohou nie je vydávanie publikácií.*“ (GreyNet International, c2010).

Podmienky pre zhromažďovanie a sprístupňovanie sivej literatúry v CVTI SR z hľadiska legislatívy vytvára aj **Zákon č.535/2003 o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel**, ktorý upravuje povinnosť vydavateľov odovzdávať povinné výtlačky periodických a neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel určeným právnickým osobám v SR.

Z hľadiska zhromažďovania a sprístupňovania sivej literatúry v CVTI SR je dôležitá povinnosť vydavateľov odovzdávať neperiodické publikácie do 500 ks a nad 500 ks. V súčasnosti má CVTI SR právo povinného výtlačku na tieto **druhy dokumentov vydávané nad 500 ks (Zákon č. 535/2003)**:

- tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou,
- firemná literatúra (určená verejnosti),
- normatívne dokumenty.

Z hľadiska povinného výtlačku publikácií do 500 ks má CVTI SR v nadväznosti na Zákon č. 535/2003 nárok na povinné výtlačky nasledovných typov **dokumentov vydávaných do 500 ks (Zákon č.535/2003)**:

- firemná literatúra (určená verejnosti),
- normatívne dokumenty.

CVTI SR v súčasnosti **nemá nárok na neperiodické publikácie vydávané do 500 ks**: tlačoviny, napr. knihy, hudobniny, kartografické diela, grafika, špeciálne tlače, vedecké vysokoškolské kvalifikačné práce vydané tlačou, cestovné a výskumné správy vydané tlačou. Dôsledkom tejto skutočnosti sa do CVTI SR nedostávajú publikácie, ktoré patria do skupiny sivej literatúry.

Čo sa týka povinného výtlačku firemnej literatúry vydávanej do 500 ks, skutočnosť je taká, že právnické osoby produkujúce tento druh literatúry, povinný výtlačok spravidla do CVTI SR neodovzdávajú, nakoľko o tejto povinnosti nevedia. CVTI SR by preto malo podniknúť potrebné kroky na upovedomenie celého spektra právnických osôb, ktoré firemnú literatúru produkujú v náklade do/nad 500 ks.

Súčasný stav sivej literatúry vo fondoch CVTI SR

CVTI SR ponúka svojim čitateľom a používateľom sivú literatúru prostredníctvom knižnično-informačných služieb priamo v CVTI SR. Sivá literatúra je prístupná absenčne (vypožičanie dokumentu mimo priestorov knižnice) i prezenčne (vo Všeobecnej študovni a v Študovni špeciálnej literatúry). Sivú literatúru možno do fondu CVTI SR získavať prostredníctvom daru, kúpy alebo povinného výtlačku.

Vo fondoch CVTI SR možno nájsť nasledovné **typy dokumentov sivej literatúry** (v printovej alebo elektronickej forme), avšak žiadne z týchto zbierok dokumentov nie sú získavané a uchovávané v úplnosti:

- vedecké a odborné zborníky, zborníky z konferencií,
- vysokoškolské kvalifikačné práce (dizertačné práce),
- firemná literatúra (katalógy, prospekty, cenníky, príručky a návody na obsluhu strojov, výročné publikácie, jubilejné publikácie, veľtržné katalógy, firemné časopisy, adresáre firiem).

Je diskutabilné, či do zbierky dokumentov sivej literatúry možno zaradiť aj patentové a normalizačné dokumenty, nakoľko tieto podliehajú v SR oficiálnemu spôsobu vydávania publikácií.

Technické normy (slovenské, prebrané z ČR alebo prebrané medzinárodne – ISO) vydáva *Slovenský ústav technickej normalizácie* a záujemcovia si ich môžu zakúpiť priamo v Slovenskom ústave technickej normalizácie alebo prostredníctvom jeho e-shopu. Tzn., že sú vydávané a distribuované oficiálnou vydavateľskou a distribučnou sieťou a z tohto hľadiska ich nemožno zaradiť k dokumentom sivej literatúry. Ak vychádzame z typológie dokumentov sivej literatúry medzinárodnej organizácie *GreyNet International*, ktorá je dostupná na internete: <http://www.greynet.org/greysourceindex/documenttypes.html>, tak musíme konštatovať, že normy patria medzi dokumenty sivej literatúry.

CVTI SR získava technické normy prostredníctvom povinného výtlačku a sprístupňuje ich svojim používateľom prezenčne v Študovni špeciálnej literatúry, kde možno nájsť nasledovné druhy normalizačných dokumentov:

- česko-slovenské technické normy (ČSN do roku 1992),
- slovenské technické normy (STN od roku 1993 a odborové do roku 1994),
- rakúske normy (ÖNORM, ÖVE od roku 1991),

- periodiká, právne predpisy a monografie z oblasti technickej normalizácie, metrológie a skúšobníctva,
- zoznam STN a abecedný register kľúčových slov v tlačenej verzii.

Patentové dokumenty vydáva *Úrad priemyselného vlastníctva SR*. Patenty sú dostupné voľne na internete prostredníctvom Registra patentov. Tzn., že ich taktiež v slovenskom prostredí nemožno považovať za dokumenty sivej literatúry. Ak však chápeme a rešpektujeme typológiu dokumentov sivej literatúry, ktorú vytvorila medzinárodná organizácia *GreyNet International*, tak patentové dokumenty radíme do skupiny dokumentov sivej literatúry.

V roku 2003 bolo v CVTI SR zriadené **Stredisko patentových informácií**, ktoré je členom siete stredísk patentových informácií z celej Európy – *PATLIB* (PATent LIBraries). Stredisko patentových informácií je zároveň kontaktným miestom Úradu priemyselného vlastníctva SR a patenty získava na základe dohôd s *Úradom priemyselného vlastníctva SR* a sprístupňuje ich svojim používateľom v Študovni špeciálnej literatúry. V Študovni špeciálnej literatúry sú používateľom sprístupnené prezenčne nasledovné typy patentových dokumentov:

- česko-slovenské patentové spisy a autorské osvedčenia do roku 1992,
- slovenské patentové spisy od roku 1993,
- slovenské úžitkové vzory od roku 1993,
- patentové triedniky,
- medzinárodné triedenie tovarov a služieb,
- české a slovenské patentové vestníky,
- periodiká, právne predpisy a publikácie z oblasti priemyselného vlastníctva,
- medzinárodné dohody z oblasti priemyselného vlastníctva,
- patentové bázy dát na CD/DVD.

V súvislosti so sprístupňovaním a vypožičiavaním sivej literatúry, normalizačných a patentových dokumentov môžu používatelia využiť nasledovné **typy knižnično-informačných služieb**:

- výpožičné služby (absenčné, prezenčné),
- rešeršné služby,
- konzultačné služby,
- reprografické služby (kopírovanie, skenovanie),
- zaslanie naskenovaného dokumentu prostredníctvom emailu.

Východiská a možnosti pre vytvorenie úložiska sivej literatúry v CVTI SR

Cieľom CVTI SR do budúcnosti je vytvorenie národného úložiska sivej literatúry SR, ktoré by predstavovalo databázu sivej literatúry vo forme metadát a podľa možnosti aj plných textov. Správcom a vlastníkom databázy by bolo CVTI SR, ktoré by túto databázu sprístupňovalo online na internete používateľom CVTI SR, odbornej i laickej verejnosti.

Význam tvorby databázy sivej literatúry spočíva v poskytnutí informácií (metadát) ako aj plných textov dokumentov (priamo v e-podobe alebo zdigitalizovaných printových verzií) pre širokú verejnosť, nakoľko sivá literatúra je špecifickým druhom dokumentov, ktoré nie sú šírené tradičnou vydavateľskou a distribučnou sieťou. Z tohto dôvodu je nateraz ťažké (niekedy až nemožné) zo strany používateľov a čitateľov dozvedieť sa o možnostiach prezenčného/absenčného vypožičania

dokumentu sivej literatúry, ako aj o jeho samotnej existencii a umiestnení v materskej inštitúcii. Východiskami pre naplnenie databázy sivej literatúry vo forme metadát (potenciálne aj plných textov) by v budúcnosti mohol byť **Centrálny register záverečných prác** a **Centrálny register evidencie publikačnej činnosti**, ktorých majiteľom a prevádzkovateľom je z poverenia *Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR* **Centrum vedecko-technických informácií SR**.

Centrálny register záverečných prác

Vznik **Centrálneho registra záverečných prác** (ďalej len „CRZP“) je podmienený **Zákom č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách v znení neskorších predpisov** a **Metodickým usmernením č. 14/2009-R o náležitostiach záverečných prác, ich bibliografickej registrácii, kontrole originality, uchovávaní a sprístupňovaní**.

CRZP slúži ako register, spravujúci záverečné (bakalárske, diplomové, dizertačné) a kvalifikačné (rigorózne, habilitačné) práce produkované na vysokých školách v SR. Prácami sa začal naplňať v apríli 2010 (t.j. pre akademický rok 2009/2010). Register predstavuje fyzické úložisko elektronickej verzie záverečných a kvalifikačných prác, ktorý slúži aj ako porovnávací korpus pri vyhodnocovaní originality záverečných a kvalifikačných prác (Metodické usmernenie č. 14/2009-R, 2009). Antiplagiátorský systém priamo neurčuje, či je práca plagiátom, slúži len ako podklad pre hodnotiteľov záverečných a kvalifikačných prác, ktorým systém vygeneruje protokol o kontrole originality diela s percentuálnym vyjadrením podobnosti práce s inými prácami uloženými v CRZP.

Majiteľom a prevádzkovateľom CRZP je z poverenia *Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR* **Centrum vedecko-technických informácií SR**, dodávateľom softvérového riešenia systému a jeho antiplagiátorskej nadstavby je firma SVOP. V súčasnosti CRZP obsahuje cca 65 tisíc záverečných a kvalifikačných prác v slovenskom jazyku. Uložené práce v súčasnosti nie sú dostupné pre verejnosť, oprávnení používateľa (vysoké školy) majú prístup len k metadátam, ktoré do systému sami uložili.

Využitie CRZP pre účely vytvorenia úložiska sivej literatúry spočíva v možnosti migrácie/konverzie metadát popisujúcich záverečné a kvalifikačné práce. Nateraz je otáznne, či bude takáto migrácia/konverzia z právneho hľadiska možná.

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti (ďalej len „CREPČ“) vznikol v roku 2007 na podnet *Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR*. Prevádzkovateľom registra je **CVTI SR**, dodávateľom softvérového riešenia systému je firma SVOP.

Povinnosť vysokých škôl evidovať publikačnú činnosť je daná **Smernicou č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov** (predtým Smernica č. 13/2005-R a Smernica č.8/2007-R). Predmetom bibliografickej registrácie publikačnej činnosti sú verejne publikované a prístupné dokumenty a ohlasy na publikované dokumenty. Cieľom takejto registrácie je prezentácia vedecko-výskumnej a odbornej aktivity vysokej školy, fakulty, katedry, pracoviska a autora; získanie prehľadu o profile a výkonnosti vedecko-výskumného a pedagogického pracoviska a zamestnancov; doplnenie slovenskej národnej bibliografie o tzv. sivú literatúru a získanie objektívnych podkladov na mapovanie a riadenie vedy (Smernica č. 13/2008-R, 2008). CVTI SR v rámci CREPČ koordinuje činnosti spojené s evidenciou publikačnej a umeleckej činnosti a kontroluje správnosť spracovania a zaraďovania publikácií do jednotlivých kategórií publikačnej činnosti.

Využitie CREPČ pre účely vytvorenia úložiska sivej literatúry predstavuje:

1. migráciu/konverziu metadát relevantných zdrojov sivej literatúry, vydávaných na jednotlivých vysokých školách v SR ako aj vydávaných inými inštitúciami.
2. podklad pre vyhľadávanie relevantných zdrojov sivej literatúry produkovaných v akademickom prostredí SR na základe kategorizácie diel v rámci publikačnej činnosti.

Problematické aspekty vytvorenia úložiska sivej literatúry

V súvislosti s vytvorením úložiska sivej literatúry v CVTI SR a s prípadnou digitalizáciou niektorých printových zdrojov sivej literatúry priamo v CVTI SR (Digitalizačné pracovisko, Dátové centrum pre výskum a vývoj) a ich sprístupnením pomocou webového rozhrania pre odbornú i širokú verejnosť sa vynára niekoľko problematických otázok, ktoré je potrebné vyriešiť pred realizáciou tvorby úložiska sivej literatúry:

1. právne otázky týkajúce sa vybudovania úložiska, konverzie metadát z iných systémov, autorských práv a licenčných dohôd so spolupracujúcimi inštitúciami (nutnosť vypracovania komplexnej právnej expertízy).
2. riešenie otázky systémových, kapacitných, prevádzkových a finančných nákladov na tvorbu a prevádzku úložiska sivej literatúry v CVTI SR.
3. určenie priorít v oblasti získavania a sprístupňovania jednotlivých zdrojov, druhov a typov dokumentov sivej literatúry; určenie priorít z hľadiska formy dokumentov sivej literatúry (printové/elektronické/zdigitalizované zdroje).

Záver

CVTI SR v súčasnosti stojí pred neľahkou úlohou vybudovať úložisko sivej literatúry SR, ktoré by malo byť verejne prístupné prostredníctvom jednoduchého webového rozhrania pre širokú odbornú i laickú verejnosť. Cieľom vybudovania takéhoto úložiska je mapovať produkciu sivej literatúry v SR, nakoľko sivá literatúra patrí k špecifickému druhu literatúry, ktorá nie je produkovaná vo veľkých nákladoch a nešíri sa tradičnou vydavateľstvom a distribučnou sieťou.

V CVTI SR si plne uvedomujeme, že v procese budovania národného úložiska sivej literatúry budeme musieť riešiť mnoho zásadných legislatívnych otázok najmä z oblasti autorského práva, ktorých riešenie si bude vyžadovať neustále právne konzultácie expertov z oblasti práva a sprístupňovania zdrojov v elektronickom prostredí.

Použitá literatúra

GreyNet International. c2010. [online]. [S.l.] : [s.n.], c2010. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.greynet.org/greynethome.html>>.

Metodické usmernenie č. 14/2009-R o náležitostiach záverečných prác, ich bibliografickej registrácii, kontrole originality, uchovávaní a sprístupňovaní. 2009. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2009. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <http://www.crzp.sk/dokumenty/02_Metodicke_usmernenie_14_2009_R.pdf>.

Smernica č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov. 2008. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2008. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <http://www.crepc.sk/smernica_2008.pdf>.

Zákon č. 183/2000 Z.z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z.z. o Matici slovenskej. 2000. [online]. Bratislava : Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu SR, 2000. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/legislativa/zakony/183/2000>>.

Zákon č. 535/2003 Z.z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnožení audiovizuálnych diel. 1997. [online]. Bratislava : Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu SR, 2000. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <<http://www.mksr.sk/umenie/knizna-kultura/zakon-212/1997>>.

Zákon č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách. 2002. [online]. Bratislava : Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, 2007. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <http://web.tuke.sk/lf/legislativa/131_2002.pdf>.